

VAKIFLAR UMUM MÜDÜRLÜĞÜ NEŞRİYATI

VAKIFLAR DERGİSİ

Metinden hariç 226 Resim, 12 Şekil, 17 Plan ve Maktat havidir

Sayı : IV

TIPKI BASIM

PYS VAKIF SİSTEM MATBAASI - ANKARA - 2006

DOĞUŞ LIMITED ŞİRKETİ MATBAASI --- ANKARA --- 1958

FATİH SULTAN MEHMED'İN HUSUSİ KÜTÜPHANESİ ve KİTAPLARI

İSMAİL BAYKAL

İstanbul Belediye Müzeleri Müdürlüğü

Fatih II. Sultan Mehmed'i hangi cepheden tetkik edersek edelim, her sahada ele aldığı mevzu ve bilhassa ilim ve san'ata karşı gösterdiği alâka cidden bir mükemmeliyyet arzeder.

İlmî sahadaki görüşünü, ilim ve san'ata bağlılığının derinlik ve azametini anlamak için, onun hususî kütüphanesinde kendisi için toplanmış, istinsah olunup yazılmış, tezhib ve teclid edilmiş kitaplarını tetkik etmek kâfidir.

Bu kitaplar, zamanla öteye heriyeye ve bir kısmı da şehir kütüphanelerine dağılmış bir vaziyettedir.

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethinden sonra Edirne'ye Manisa'dan getirdiği hususî kütüphanesini önce İstanbul'da Eski Saraya ve bil'ahara Yeni Saraya nakletmiş ve bundan hariç şehirde, muhtelif yerlerde kütüphaneler kurmuştur. Ve hatta bu arada yeniden tesis etmiş

Evveleminde Fatih'in Sarayı kütüphanesine aid kitapları üç kısma ayırarak tetkik etmek daha uygun olacaktır.

1 — Fatih için doğrudan doğruya istinsah edilip tezhib ve teclid edilen eserler,

2 — Kendine hediye eserler,

3 — Satın alınmış kitaplar.

olduğu Enderun Mektebi odalarında da birer kütüphane vücuda getirdiğini zikredebiliriz².

¹ Sayın Prof. Dr. Süheyl Ünver'in *Fatih Külliyyesi* adlı eserinden, Sa. 51-54, 1954.

² Topkapı Sarayı Müzesi, Yeni Kütüphane'de Koğuşlar Kütüphanesi namıyla bir kütüphane mevcuttur ki, bahsettiğimiz Enderun Mektebi kitaplarını ihtiva etmektedir.

Bu gün yirmi binden ziyade kıymetli yazma eseri içinde taşıyan Topkapı Sarayı kütüphanelerinin muhtelif bölümlerinde, Fatih'in hususî kütüphanesine aid bu üç kısımdan yüzlerce eser mevcuttur. Bunlar arasında en mevsukları, mütalâası veyahud hazinesi için yazıldığı, kayıtları bulunan muhtelif ilim şubelerine aid metinlerdir.

Bu eserler nakli ve akli ilim bakımından ne kadar değerli ise, san'at bakımından da okadar ehemmiyetlidir. Zira kitaplarının tezhib ve cildleri devrinin san'atına mahsus tip ve deseni olduğu gibi göstermektedir.

Tetkikimizden anlaşıldığına göre, bu kitapların hepsi oğlu, II. Sultan Bayazıd'a intikal etmiş ve o da el yazısıyla bunlara kitapların ismini yazmış; baş ve sonlarını mühürlemiştir. Ve devirler geçtikçe bu kitaplar torunları eline geçmiş, onlar da, ya kendi kurdukları kütüphaneye koymuşlar veyahud muhtelif kütüphanelere yeniden vakfetmişlerdir.

Bu tetkikimizi tevsik edecek vesailerde mevcuttur. Bu gün Enderun Kütüphanesi veyahud Ahmedî Salis Kütüphanesi adını taşıyan ve Topkapı Sarayı'nın üçüncü meydanında kurulmuş bulunan bu kütüphanede mevcut dört binden fazla eserin bir kısmı Fatih'in hususî kütüphanesine aid olan kitaplardır. Çünkü bunlar vakfiyesinde de belirtildiği üzere Hazine-i Hümayun'dan getirilmiştir.

Fatih Sultan Mehmed'in Sarayda kütüphanesinin yerini ararsak, hiç şübhesiz bunun Hazine-i Hümayun'un bir kısmı olduğunu görürüz. Zira Fatih'in, murassa eşyadan ziyade

de kıymet verdiği kitaplarını H a z i n e-i H ü m a y u n'da sakladığı sonucuna varmış bulunuyoruz.

Şu halde sarayda aradığımız F a t i h'in Kütüphanesi hiç şüphesiz H a z i n e-i H ü m a y u n'a bağlıdır.

Bu iddiamızı tevsik eder mahiyetteki yazıları, *Enderun Kütüphanesi Vakfiyesi'*nden ³ birlikte tetkik edelim.

Ayten : Zuhur-ı Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'denberu Sarayı c edidi Sultani'de ⁴ gerek temellük ve iştirâ ve gerek H a z i n e-i S u l t a n i'de ⁵ ithafına icira olunan bi-nihaye münckkah, ve mühezzeb ve müşerrez ve müzehheb kitab mevzu dolab cem ve istişhab ve her biri kadri'l-kıymetde bir gevher-i nâyâb olub lâkin erbâb-ı kabiliyet ve istihâl tedavül ve istismaline mahal bulamamak bu denlû nüsha-i celile ve kütüb-i nefise dolablar zevayasında gubar-beste-i nisyan ve tume-i suse ve didan olub Salâtin-i salife-i Osmaniyye binay-i mesacid ve cevami ve inşay-i meabid-i savami gibi hayrat-ü bakiyyet'l-berekât tedarikine sarf-ı hulâsa-i evkat ve enva-i meberrattan *zud-ı rah ve mead* olacak nice sadakat-ı carıyye ve hasenat-ı bakiye tettebbünc hasr-i müddet-i hayat itmışler iken adem-i hulûl-i vakt-i merhundan naşi kendü Hazane-i tevarüslerinde meknuz olan bunca kütübü azizet'l-vücutun bi-hude telef-ü ziyân mülâhaza ve mücaveret günc-ı tatilden muhafaza idemeyüb ilâ-yevmina haza medayik-i sücün terkü techülde mahbus ve mütalâasına arzumend-i ruhsat ve metavisinden intifaa hasret olan müsteiddan ve müstefizan me'yus olarak amme-i Mülûk-i islâmiyyenin cem-i *üşür-i mi'sherine* kadir olamadıkları bu denlû rey-i bihude peygulc-i men'u diriğde zayi olduğu reva-daşte-i tab-ı Hümayun-i keramet-makrun olmayub derun-ı S a r a y-ı H ü m a y u n'da bir darü'l-kütüb bina ve inşâ ve kütüb-ü

mezbure anda vaz ve iva olunması ilham-ı hudavend-i kadir ile karar-dade-i tab-ı feyiz-pezirleri olmağla Hasoda ⁶ meyane-sinde mühendiskâri-i tab-ı Hümayunlariyle âli kütüphane bünyadına hitam ve her fennün kütübü müfrez ve mümtaz olmak üzere derununa vazolunmak emrine nizam verilüb... ilâ demektedir.

Ve yine bu hususa dair, E n d e r u n M e k t e b i'nde yetişip Silâhdar-ı Şerriyariliğe kadar yükselmiş olan F i n d ıklılı M e h m e d A ğ a, tarihinin *Nusretname* adlı 3. cildinde ⁷ şunları yazar.

Ayten : "Padişah Hazretleri iç halkının ⁸ ilme rağbetleri dahi ziyade olmak ve iç Hazine ⁹ ve Hasoda Hazinesi ¹⁰ ve Harem-i Şerif'te ¹¹ bulunan kütüb-i nefise anda mahfuz durmak fikriyle Saray-ı Hümayunları içinde kârgir musanna kütüphane bina buyurulması murad-ı Hümayunları olmağın... ilâ" demektedir.

Bu canlı vesikalardan başka şimdi Topkapı Sarayı Müzesi Yeni Kütüphane'de, H a z i n e K ü t ü p h a n e s i adındaki kitaplıkta mevcut üç binden fazla eser arasında, 632 adet gayri-islâmî matbu kitab bulunuyor ki, bunların da bir kısmı F a t i h'in kitaplarından olduğuna şüphe edilemez. Nitekim bu kitaplar II. S u l t a n A b d ü l H a m i d tarafından H a z i n e-i H ü m a y u n'dan aldırılarak Yıldız Sara-

³ Bahsi geçen bu H a s o d a, kütüphanenin yanında IV. S u l t a n M u r a d'ın yaptırmış olduğu H a s o d a'dır ki 1272 de yıktırılarak Saray bugünkü halini almıştır.

⁴ Topkapı Sarayı Müzesi E. Hazine Kütüphanesi No. 1413, yazma nüsha.

⁵ Sarayın içinde Enderun kısmında bulunanların hepsine iç halkı denilirdi.

⁶ Hazine-i Hümayûn.

⁷ E m a n a t-ı M ü b a r e k e H a z i n e s i buna aynı zamanda S i l â h d a r H a z i n e s i de denilirdi.

⁸ Harem-i Hümayun'da külliyyetli kitab bulunduğu, bunlardan bir kısmı, harem dairesindeki I. S u l t a n A h m e d K ü t ü p h a n e s i adıyla mevcut daireden alındığı anlaşılmaktadır.

³ Topkapı Sarayı Müzesi, Yeni Kütüphane yeni gelenler, No. 147. Vakfiyenin aslı.

⁴ Topkapı Sarayı.

⁵ H a z i n e - i H ü m a y u n .

yı'nda kurduğu hususi kütüphanesine vazedilip bir tipte cild yaptırılmak suretiyle, uzun yıllar saklanmış, meşrutiyetin ilânından sonra H a z i n e-i H ü m a y u n'dan alınan diğer murassa eşya ile birlikte T o p k a p ı S a r a y ı'na getirilmişti.

Diğer bir vesikadan da anlaşıldığına göre zamanında ittihaz edilen usulle bir çok kitabın, okunmak için alınıp geriye iade edilmediği veyahud satılıp ziyaa uğradığı, III. S u l t a n S e l i m'e arz edilecek alınan bir *Hatt-ı Hümayun*'la önlendiğini görmekteyiz ¹².

Silâhdar-ı Şehriyârî Seyyid Abdullâh A ğ a'nın kitaplara dair olan bu arizadan bir kaç satırını birlikte tetkik edelim.

Aynen : "Asr-ı S u l t a n H a m i d H a n i'de (I. A b d ü l h a m i d) İ s m a i l P a ş a merhumun Sırkâtıblığı evanında K ü t ü p h a n e-i C e d i d-i S u l t a n i y e vaz için kütüb-i merkumeden nice nüsha-i nadirü'l-vüعودu intihab ve ifraz ve k ü t ü p h a n e-i C e d i d-i S u l t a n i y e vaz' buyurmalarıyla rabta-i evcele halel tarî olub Paşa-yı merhumun ahlaflı dahi iltizam-ı defter ve hıfz-u hiraseti hususlarında i'maz ve ihmal birle teslim ve tesellümleri suret-i muvazaada bir emr-i itibarî olarak bir kaç sene dahi mürur eyleyüb bu def'a çırağ olan ¹³ Kâti büs-sırris-sultanî Boluvî İbrahim Efendi dahi *hatt-ı Arab ile mastur bir mikdar ke-*

birü'l-hacim kitap almış bunlar dahi Hazine-i Hümayun tarafına teslim ve furuht olunsa dolablar tahliye olunurdu, deyu sevk eyleyüb bu re'y-i na-savab ile bir miktar furuht olunduğu gibi D a i r e-i H ü m a y u n'da ve taşrada ¹⁴ yedinde memhur-i Sultanî emanet kitab olanlar bilâ-tehaşi Hazine-i Hümayun'dan aldım diyerek ihraç ve ibraz eyleyüb bu sebebler ile elinde vakıf kitabı olanlar vermeyüb çok kitap zayi ve telef ve tetavül-i cyad ile karin-i izmihlâl olub..... ilâ) denilmektedir.

Hiç şüphe götürmez ki, F a t i h'in yüzlerce yazma ve basma eserinden mühim bir kısmı muhtelif kütüphanelere vakfedilmiş bulunmakla beraber, bir çoklarının da yerli ve yabancı ellere geçtiği muhakkaktır. Hatta bu eserlerden on bir tanesi K a h i r e'de D a r ü l - K ü t ü b i' l - M i s r i y e de görülmüştür ¹⁵.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, bu gün F a t i h'in hususi kütüphanesine aid kitaplar yalnız F a t i h C a m i'i içinde kendi adını taşıyan kütüphanede değil, bütün kütüphanelerimize dağılmış bir haldedir ¹⁶. Bunlar tarandıkça bir çoğu bulunmaktadır. Ve daha da çoklarının bulunacağına muhakkak nazariyle bakılabilir.

¹² Saray kapısı dışından itibaren her hangi bir sente taşra tâbir olunur.

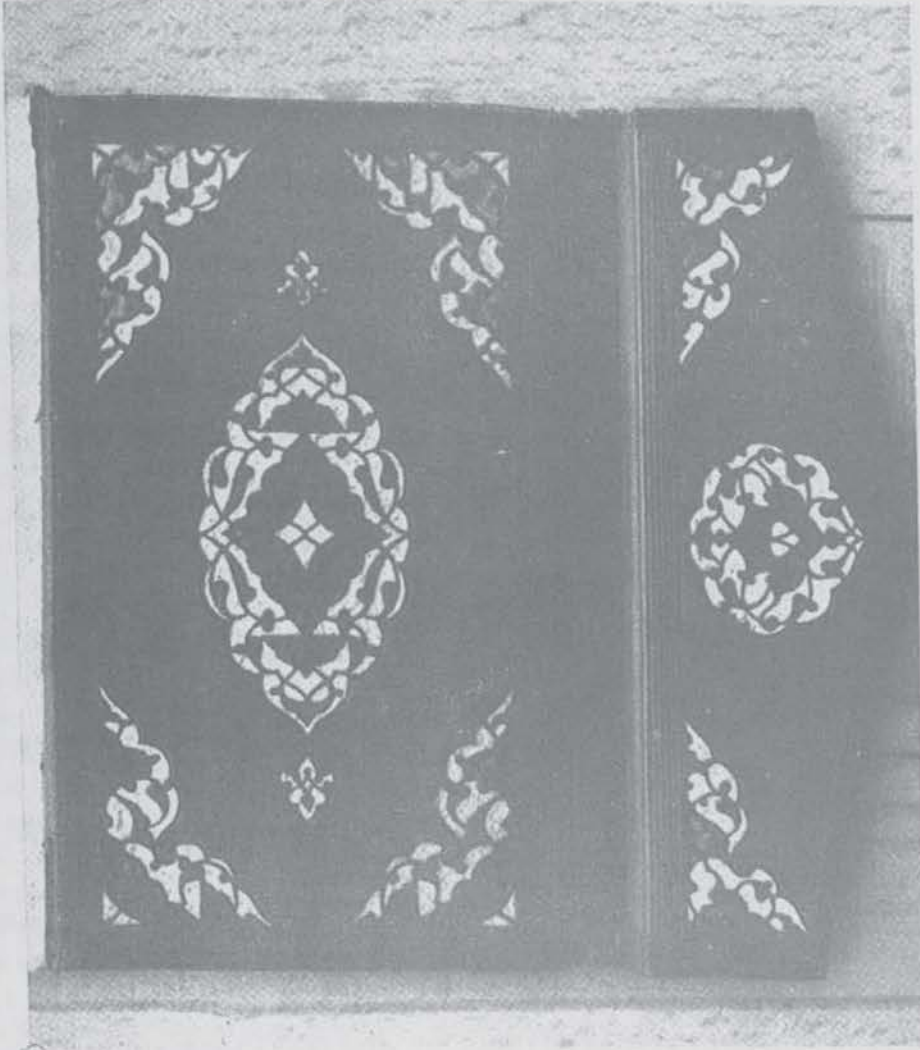
¹³ Sayın Prof. Dr. S ü h e y l Ü n v e r bizzat M i s i r'da görmüşlerdir.

¹⁴ M o l l a G u r â n i tarafından yazdırılıp F a t i h'e hususi kütüphanesi için takdim edilen iki cild *tefsiri de güzel* cild ve tezhibli olarak şimdi A n k a r a D i l , T a r i h ve C o ğ r a f y a F a k ü l t e s i'nde bulunmaktadır. (Sayın S ü h e y l Ü n v e r'in notlarından).

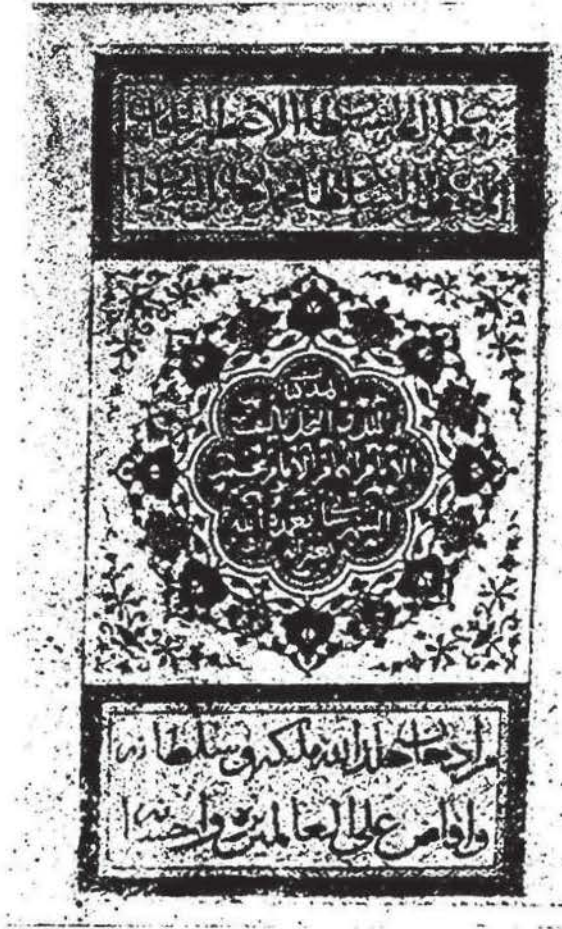
¹² T o p k a p ı S a r a y ı M ü z e s i , yeni gelenler kütüphanesi No. 38, R e v a n K ü t ü p h a n e s i eski defterinde.

¹³ E n d e r u n K ü t ü p h a n e s i .

¹⁴ E m e k l i .

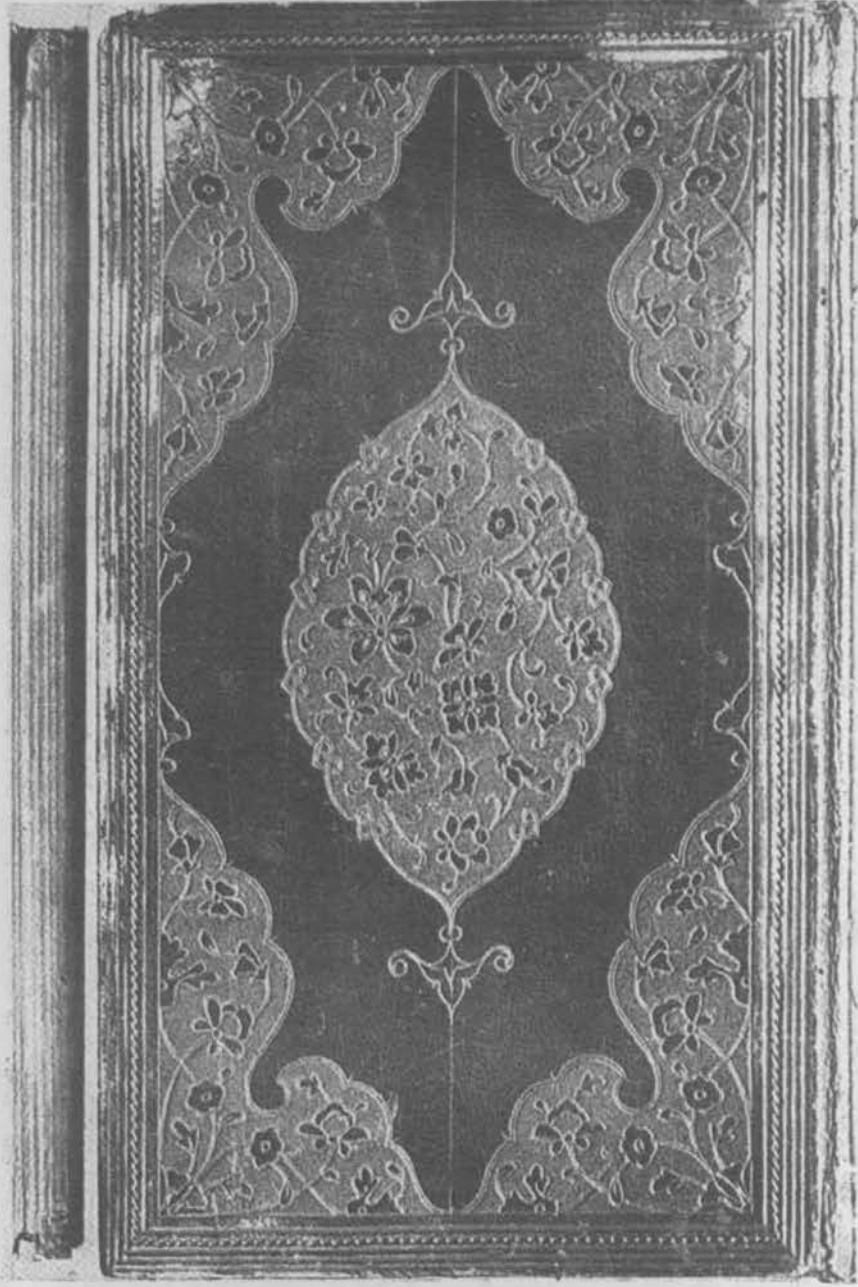
Res 4 — 3 No. lu resimde gösterilen tıp kitabı cildinin iç kısmı
(Devrinin oyma tezyinatıdır.)

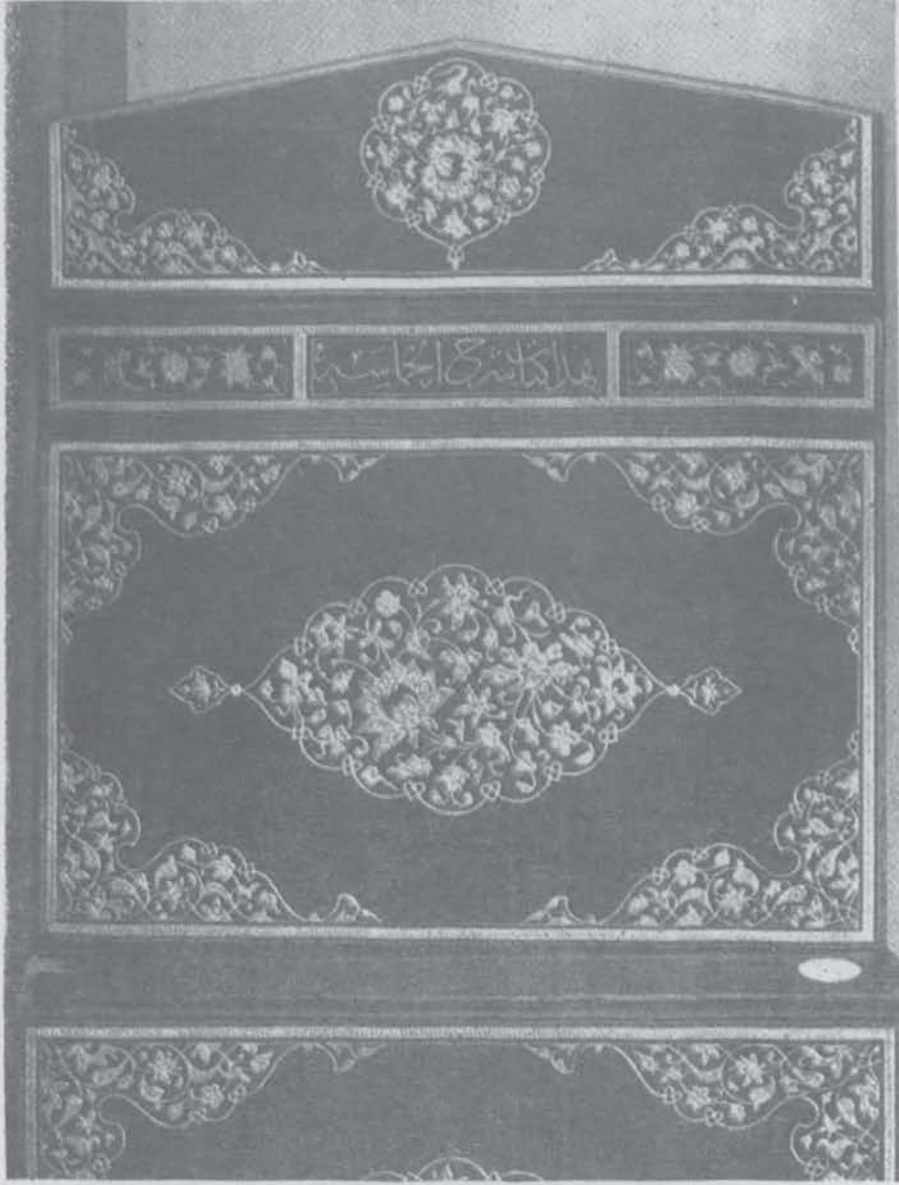
Res. 1 - Fatih için yazılmış El - Mülk ve - Nihâ'nın cilt içi birinci sahifesi. (Köprülü kütüphanesi No. 857)

Res. 2 - Şeyh Abdülkadir'in Fatih için yazılan Delâilü'l-icaz'ın birinci sahifesi (Köprülü kütüphanesi No. 1419)

Res. 3 — Fatih için yazılan Hüseyin b. İshak'ın Tıbbıa ait bir eserinin cildi.
(Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanesi No. 1996)

Res. 5 — Fatih için yazılan Şerhu'l-Hamase'nin cildi (Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanesi No. 706)